

Analýza a komparace didaktické vybavenosti vybraných učebnic (škol) hry na sopránovou zobcovou flétnu

Katrin Sáčková¹

¹ Katedra hudby, Pedagogická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre; Dražovská 4, 949 01 Nitra; katrin.sackova@ukf.sk

Grant: VI/2/2024

Název grantu: Návrh metodológie pre výskum učebnic hry na dychové drevené nástroje

Oborové zaměření: AM – Pedagogika a školství

© GRANT Journal, MAGNANIMITAS Assn.

Abstrakt Studie se zaměřuje na hodnocení didaktické vybavenosti tří učebnic (škol) hry na sopránovou zobcovou flétnu. Analýza byla provedena na základě metodologie vycházející z měření koeficientů didaktické vybavenosti, jež zahrnují aparát prezentace učiva, řízení jeho osvojení a orientační aparát. Výsledky ukazují, že Flautoškola 1 (Jan a Eva Kvapilovi) dosahuje nejvyšší úrovně didaktické vybavenosti (80 %), zatímco ostatní učebnice (školy) hry – Škola hry 1 (Ladislav Daniel) a BlockflötenBox 1 (Daniel and Jeannette Hellbach) – vykazují shodnou nižší úroveň (49 %). Studie odhaluje rozdíly v přítomnosti jednotlivých komponentů, což má vliv na komplexnost a efektivnost učebnic (škol) hry. Závěry poskytují podklad pro zlepšení didaktického zpracování učebnic (škol) hry na hudební nástroje.

Klíčová slova Didaktická vybavenost, škola hry, učebnice hry, zobcová flétna, ZUŠ

1. UČEBNICE (ŠKOLA) HRY

Učebnici lze definovat jako didaktický text, jehož primárním cílem je zprostředkovat učivo a podpořit jeho osvojování žáky. Učebnice představuje klíčový nástroj výuky, kde je učivo nejdetailněji a nejkonkrétněji zpracováno. Její obsah vychází z učebních osnov, které specifikuje a přetváří do konkrétních výukových materiálů (Turek, 2010). Sadker a Sadker zdůrazňují, že učebnice hraje zásadní roli v pedagogickém procesu, neboť je nejen nejdůležitější pomůckou pro žáky, ale také oporou pro učitele. Na základě řady výzkumů lze navíc konstatovat, že kvalitu výukového procesu určuje spíše samotná učebnice než učební osnovy (Sadker a Sadker, 1991).

Ve specifickém kontextu instrumentální výuky se používají učebnice zaměřené na hru na nástroj, často označované jako školy hry. Tyto publikace se od klasických učebnic odlišují svou strukturou a obsahem, který je přizpůsoben potřebám výuky hudebního nástroje. Učebnice (škola) hry na hudební nástroj je definována jako: „učebnice hry na hudební nástroj v tištěné podobě obsahující praktickou a teoretickou látku, kterou její autoři považují za důležitou ve vyučování hry na hudební nástroj.“ (Kručayová, 2011)

Učebnice (škola) hry je útvar složený ze strukturních komponentů různé povahy. Ty jsou nositeli částkových funkcí, které společně tvoří hlavní funkce učebnice – být edukačním prostředkem

(Pilingová, 2011). V učebnici (školy) hry rozlišujeme 35 komponentů (14 verbálních, 13 notových a 8 obrazových), které členíme do troch základních skupin: prezentace učiva, aparát řídicí osvojení si učiva a orientační aparát ve formě:

- z aparátu prezentace učiva: 6 verbálních + 6 notových + 4 obrazové = 16 komponentů;
- z aparátu řídicího osvojení si učiva: 5 verbálních + 7 notových + 4 obrazové = 16 komponentů;
- z aparátu orientačního: 3 verbální komponenty.¹

2. HODNOCENÍ DIDAKTICKÉ VYBAVENOSTI UČEBNIC (ŠKOL) HRY

Hodnocení didaktické vybavenosti učebnic (škol) hry se zaměřuje na analýzu přítomnosti a způsobu začlenění jednotlivých didaktických prvků do jejich obsahu. Proces hodnocení zahrnuje systematický sběr dat pomocí předem připravené tabulky, v níž jsou zaznamenávány údaje o výskytu specifických prvků. Posuzuje se pouze přítomnost daného prvku, nikoliv četnost jeho použití. Na základě získaných údajů se vypočítávají koeficienty didaktické vybavenosti, které umožňují kvantitativní zhodnocení úrovně didaktického zpracování učebnice. Tyto koeficienty zahrnují následující dílčí ukazatele:

- koeficient využití aparátu prezentace učiva (E I);
- koeficient využití aparátu řídicího osvojování učiva (E II);
- koeficient využití orientačního aparátu (E III);
- koeficient využití verbálních komponentů (E v);
- koeficient využití notových komponentů (E n);
- koeficient využití obrazových komponentů (E o).

Souhrn těchto dílčích ukazatelů umožňuje výpočet celkového koeficientu didaktické vybavenosti (E), jež kvantifikuje celkovou úroveň didaktického zpracování učebnice (Průcha, 1998).

2.1 Metodologie výzkumu

Hlavním výzkumným problémem v rámci vědecké studie je: „Jaká koncepce učebnicového zpracování vybraného učiva hry na sopránovou zobcovou flétnu by byla didakticky efektivní?“

¹ Jedná se o modifikovanou metodu měření didaktické vybavenosti podle Jana Průchy, která respektuje specifika učebnice (školy) hry na hudební nástroj.

Na základě hlavního výzkumného problému byl koncipovaný hlavní a dílčí cíl vědecké studie, z nichž vyplývají následující tři výzkumné problémy, na které se vážou výzkumné hypotézy:

- hlavním cílem je identifikovat úroveň didaktické vybavenosti a efektivnosti učebnic (škol) hry na sopránovou zobcovou flétnu,
- dílčím cílem je obsahová analýza učebnic (škol) hry na sopránovou zobcovou flétnu.

Výzkumný problém 1: Jaká je využitelnost jednotlivých strukturních komponentů podílejících se na didaktické vybavenosti námi analyzovaných učebnic (škol) hry na sopránovou zobcovou flétnu?

H1: Předpokládáme nízkou využitelnost jednotlivých strukturních komponentů podílejících se na didaktické vybavenosti námi analyzovaných učebnic (škol) hry na sopránovou zobcovou flétnu.

Výzkumný problém 2: Jakou didaktickou vybaveností disponují aktuálně využívané učebnice (školy) hry na sopránovou zobcovou flétnu na základních uměleckých školách?

H2: Předpokládáme nízkou didaktickou vybaveností aktuálně využívaných učebnic (škol) hry na sopránovou zobcovou flétnu na základních uměleckých školách.

Výzkumný problém 3: Existuje rozdílnost úrovně celkové didaktické vybavenosti mezi námi analyzovanými učebnicemi (školami) hry na sopránovou zobcovou flétnu?

H3: Předpokládáme existenci rozdílnosti úrovně celkové didaktické vybavenosti mezi námi analyzovanými učebnicemi (školami) hry na sopránovou zobcovou flétnu.

V námi provedeném výzkumu byly proměnným přiřazovány konkrétní číselné hodnoty (viz zjištěné hodnoty příslušných koeficientů), které byly vypočteny podle instrukcí k metodě měření didaktické vybavenosti učebnice (školy) hry. Lze tedy konstatovat, že se jedná o měřitelné proměnné:

- celková didaktická vybavenost (E);
- aparát prezentace učiva ($E I$);
- aparát řízení učiva ($E II$);
- orientační aparát ($E III$);
- verbální komponenty ($E v$);
- notové komponenty ($E n$);
- obrazové komponenty ($E o$).

Výzkumným souborem pro hodnocení didaktické vybavenosti jsou tři učebnice (školy) hry na sopránovou zobcovou flétnu. První z nich nacházíme v aktuálních učebních osnovách hry na zobcové flétně pro 2. půlrok přípravného studia, 1. ročník 1. stupně a 2. ročník 1. stupně základního uměleckého školství; druhá a třetí učebnice (škola) hry není předepsaná v těchto učebních osnovách, byly však vybrány na základě jejich oblíbenosti mezi pedagogy, kteří ji hojně využívají.

UČEBNICE A: Ladislav Daniel. *Škola hry na sopránovou zobcovou flétnu, první díl.* (přepracované vydání) Schott Music Panton, 1991.

UČEBNICE B: Jan a Eva Kvapilovi. *Flautoškola 1. Učebnice hry na sopránovou zobcovou flétnu.* Praha: WinGra s.r.o., 2003.

UČEBNICE C: Daniel and Jeannette Hellbach. *BlockflötenBox 1, Band I.* Brooklyn: Acanthus, 2011.

3. OBSAHOVÁ ANALÝZA DIDAKTICKÉ VYBAVENOSTI VYBRANÝCH UČEBNIC (ŠKOL) HRY

Obsahová analýza didaktické vybavenosti učebnic je založena na dichotomii – přítomnosti či nepřítomnosti vybraného indikátoru a jeho kategorizaci.

Aparát prezentace učiva			
Verbální komponenty	Učebnice A	Učebnice B	Učebnice C
Výkladový text – jednoduchý	ANO	ANO	ANO
Výkladový text s přehledem	ANO	ANO	ANO
Vysvětlivky	ANO	ANO	NE
Shrnutí učiva z předcházejícího ročníku	NE	NE	NE
Shrnutí učiva při ukončení témat (kapitol, lekcí)	NE	NE	NE
Shrnutí učiva z celého ročníku	NE	NE	NE
Notové komponenty	Učebnice A	Učebnice B	Učebnice C
Základní notové příklady	ANO	ANO	ANO
Rozšiřující notové příklady	NE	ANO	NE
Vizuální značení a poznámky v notovém zápisu	ANO	ANO	ANO
Analýza notových příkladů	ANO	ANO	ANO
Přednesové skladby s doprovodem (klavír, audio nahrávka apod.)	NE	ANO	ANO
Komorní skladby	ANO	ANO	ANO
Obrazové komponenty	Učebnice A	Učebnice B	Učebnice A
Umělecké ilustrace, fotografie	ANO	ANO	ANO
Naučné ilustrace	ANO	ANO	ANO
Hmatové tabulky, tabulatury, prstoklady, schémata, funkční tabulky apod.	ANO	ANO	NE
Barevná obrazová prezentace učiva	NE	ANO	ANO

Tabulka 1: Hodnocení aparátu prezentace učiva

Výpočet koeficientu aparátu prezentace učiva $E I$:

A: $E I - 10 / 16 = 0,63 \times 100 = 63\%$

B: $E I - 13 / 16 = 0,81 \times 100 = 81\%$

C: $E I - 10 / 16 = 0,63 \times 100 = 63\%$

Aparát řídicí osvojení učiva			
Verbální komponenty	Učebnice A	Učebnice B	Učebnice C
Předslav	ANO	ANO	NE
Návod k práci s učebnicí	NE	NE	NE
Otázky a úlohy k tématům (kapitolám, lekcím)	NE	ANO	ANO
Otázky a úlohy k celému ročníku	NE	ANO	NE
Otázky a úlohy k předešlému ročníku	NE	NE	NE

Notové komponenty	Učebnice A	Učebnice B	Učebnice C
Celková a detailní stimulace žáků	ANO	ANO	ANO
Odlišení úrovně učiva v notových příkladech	ANO	ANO	ANO
Přednesové skladby s doprovodem (klavír, audio nahrávka apod.)	NE	ANO	ANO
Cvičení a přednesové skladby pro komorní hru	ANO	ANO	ANO
Tvořivost – kreativní úlohy pro rozvoj kompoziční techniky	NE	ANO	NE
Improvizace – zadání (melodické, rytmické apod.)	NE	NE	NE
Praktické úlohy z hudební teorie	NE	ANO	NE
Obrazové komponenty	Učebnice A	Učebnice B	Učebnice C
Grafické symboly vyznačující určité části textu	NE	ANO	NE
Využití odlišné barvy pro určité části verbálního textu	NE	ANO	ANO
Využití odlišného písma (kurzíva, tučné písmo a jiné) pro určité oblasti verbálního textu	ANO	ANO	ANO
Využití přední nebo zadní strany obálky na hmatové tabulky, tabulatury, prstoklady, schémata, funkční tabulky apod.	NE	ANO	NE

Tabulka 2: Hodnocení aparátu řídicího osvojení učiva

Výpočet koeficientu aparátu řídicího osvojení učiva *E II*:

$$A: E II - 5 / 16 = 0,31 \times 100 = 31\%$$

$$B: E II - 13 / 16 = 0,81 \times 100 = 81\%$$

$$C: E II - 7 / 16 = 0,44 \times 100 = 44\%$$

Aparát orientační			
Verbální komponenty	Učebnice A	Učebnice B	Učebnice C
Obsah učebnice (školy) hry	NE	ANO	NE
Členění učebnice (školy) hry	ANO	ANO	NE
Marginálie, záhlaví aj., Registr (věcný, jmenný, smíšený)	ANO	ANO	NE

Tabulka 3: Hodnocení aparátu orientačního

Výpočet koeficientu aparátu orientačního *E III*:

$$A: E III - 2 / 3 = 0,66 \times 100 = 66\%$$

$$B: E III - 3 / 3 = 1 \times 100 = 100\%$$

$$C: E III - 0 / 3 = 0 \times 100 = 0\%$$

Výpočet koeficientu využití verbálních (*E v*), notových (*E n*) a obrazových komponentů (*E o*):

Učebnice A:

$$E v - 6 / 14 = 0,43 \times 100 = 43\%$$

$$E n - 7 / 13 = 0,54 \times 100 = 54\%$$

$$E o - 4 / 8 = 0,5 \times 100 = 50\%$$

Učebnice B:

$$E v - 9 / 14 = 0,64 \times 100 = 64\%$$

$$E n - 12 / 13 = 0,92 \times 100 = 92\%$$

$$E o - 7 / 8 = 0,88 \times 100 = 88\%$$

Učebnice C:

$$E v - 3 / 14 = 0,21 \times 100 = 21\%$$

$$E n - 9 / 13 = 0,69 \times 100 = 69\%$$

$$E o - 5 / 8 = 0,63 \times 100 = 63\%$$

Celkový koeficient didaktické vybavenosti učebnic (školy) hry *E*:

$$\text{Učebnice A: } E - 17 / 35 = 0,49 \times 100 = 49\%$$

$$\text{Učebnice B: } E - 28 / 35 = 0,8 \times 100 = 80\%$$

$$\text{Učebnice C: } E - 17 / 35 = 0,49 \times 100 = 49\%$$

Celkový přehled výpočtů jednotlivých koeficientů	Učebnice A	Učebnice B	Učebnice C
Koeficient využití aparátu prezentace učiva (<i>E I</i>)	63%	81%	63%
Koeficient využití aparátu řídicího osvojení si učiva (<i>E II</i>)	31%	81%	44%
Koeficient využití aparátu orientačního (<i>E III</i>)	66%	100%	0%
Koeficient využití verbálních komponentů (<i>E v</i>)	43%	64%	21%
Koeficient využití notových komponentů (<i>E n</i>)	54%	92%	69%
Koeficient využití obrazových komponentů (<i>E o</i>)	50%	88%	63%
Celkový koeficient didaktické vybavenosti učebnice (<i>E</i>)	49%	80%	49%

Tabulka 4: Celkový přehled výpočtů jednotlivých koeficientů

3.1 Závěry z obsahové analýzy didaktické vybavenosti učebnic hry na sopránovou zobcovou flétnu

Celková didaktická vybavenost (*E*):

- Učebnice B (J. a E. Kvapilovi – *Flautoškola 1*) dosahuje nejvyšší celkové vybavenosti s 80 %, což naznačuje její komplexní přístup ke vzdělávání zahrnující prezentaci učiva, jeho osvojení i orientaci.
- Učebnice A (L. Daniel – *Škola hry na sopránovou zobcovou flétnu*) a učebnice C (D. a J. Hellbach – *BlockflötenBox 1*) jsou na stejné úrovni s 49 %, což ukazuje na určité nedostatky ve srovnání s učebnicí B.

Prezentace učiva (*E I*):

- Nejvyšší hodnoty dosahuje učebnice B s 81 %, jelikož obsahuje rozšiřující notové příklady, přednesové skladby s doprovodem a barevné vizuální prvky.
- Učebnice A a C dosahují shodně 63 % – jejich obsahová struktura je méně rozmanitá, především chybí rozšiřující příklady a přednesové skladby s doprovodem.

Řízení osvojení učiva (*E II*):

- Nejlépe vybavenou učebnicí je B s 81 %, díky čemuž poskytuje větší podporu v oblasti úloh, praktických cvičení a tvořivých aktivit.
- Učebnice A má nejnižší skóre (31 %). Důvodem jsou chybějící nástroje pro aktivní zapojení žáků, například otázky nebo tvořivé úlohy.

- Učebnice C (44 %) nabízí některé tvořivé komponenty, ale stále zaostává za učebnicí B.

Orientační aparát (E III):

- Nejlépe strukturovaná je učebnice B (100 %).
- Učebnice A (66 %) zahrnuje základní členění, ale chybí obsah.
- Učebnice C (0 %) nenabízí žádné prvky, které by usnadnily orientaci.

Využití jednotlivých komponentů:

- Verbální komponenty (E v): Nejvyšší využití má učebnice B (64 %), což je dáno rozsáhlejšími textovými materiály. Učebnice A (43%) a zejména C (21 %) zde významně zaostávají.
- Notové komponenty (E n): Učebnice B vyniká (92 %) díky rozšířeným notovým příkladům a přednesovým skladbám s doprovodem. Učebnice A (54%) a C (69%) obsahují základní notové prvky, ale méně rozšiřujících možností.
- Obrazové komponenty (E o): Nejlépe hodnocena je opět učebnice B (88 %), a to díky barevným ilustracím a různorodým obrazovým prvkům. Učebnice C (63 %) obsahuje vizuální komponenty, ale omezeně v rozsahu, zatímco učebnice A (50 %) postrádá barevnost.

Doporučení:

- Učebnice B je nejvhodnější volbou pro výuku díky své komplexnosti, zaměřením na tvořivé aktivity a jasné struktuře. Je vhodná jak pro začátečníky, tak i pro ty, kteří chtějí rozvíjet kreativní schopnosti.
- Učebnice A a C mohou být užitečné, pokud jsou kombinovány s dalšími materiály. Učebnice A by mohla být užitečná pro tradiční a základní přístup, zatímco učebnice C je vhodná spíše jako doplněk zaměřený na modernější didaktické metody.

Hypotéza H1 o nízké využitelnosti jednotlivých strukturálních komponentů se potvrzuje pro učebnice A a C, které ve většině koeficientů dosahují nízkých nebo středních hodnot. Učebnice B je však výjimkou, protože ve všech sledovaných oblastech vykazuje vysokou využitelnost. Celkově tedy analýza podporuje tvrzení, že většina učebnic má rezervy ve vybavenosti, především v oblasti řízení osvojení učiva a verbálních komponentů.

Hypotéza H2 se potvrzuje pro většinu analyzovaných učebnic. Učebnice A a C mají nízkou celkovou didaktickou vybavenost, což dokládají jak celkové koeficienty, tak jednotlivé dílčí analýzy. Pouze učebnice B dosahuje vysoké úrovně vybavenosti, ale z hlediska praxe základních uměleckých škol jde spíše o výjimku než o pravidlo.

Hypotéza H3 se potvrzuje. Existují významné rozdíly v úrovni celkové didaktické vybavenosti analyzovaných učebnic. Učebnice B jednoznačně vyniká díky komplexnímu přístupu, zatímco učebnice A a C vykazují nedostatky, zejména v oblasti řízení osvojení učiva a verbálních komponentů. Tyto rozdíly ukazují na variabilitu kvality a použitelnosti dostupných materiálů pro výuku hry na sopránovou zobcovou flétnu.

4. ZÁVĚR

Analýza tří vybraných učebnic (škol) hry na sopránovou zobcovou flétnu ukázala rozdílnou úroveň jejich didaktické vybavenosti, přičemž pouze jedna z nich (učebnice B) dosahuje vysoké komplexnosti a podpory pedagogického procesu. Učebnice A a C vykazují omezenou úroveň didaktické vybavenosti, zejména v oblastech řízení osvojení učiva, tvořivých aktivit a orientačního aparátu. Tyto nedostatky mohou omezit efektivitu jejich využití při výuce, zejména na základních uměleckých školách.

Z hlediska celkové didaktické vybavenosti dominuje učebnice B s 80 %, zatímco učebnice A a C zůstávají na podprůměrných 49 %. Výsledky ukazují, že kvalita učebnic pro hru na sopránovou zobcovou flétnu není homogenní, což může mít negativní dopad na kvalitu výuky, zvláště pokud není zajištěna dostatečná metodická podpora pro pedagogy.

Zjištění naznačují potřebu vypracování nových učebních materiálů, které by lépe reflektovaly současné didaktické požadavky. Tyto materiály by měly zahrnovat nejen rozšiřující a praktické úkoly, ale také tvořivé aktivity a improvizaci, jež jsou klíčové pro komplexní rozvoj hudebních dovedností žáků. Rovněž by měly být více zaměřeny na podporu orientace v učebnicích a systematické řízení procesu osvojení učiva.

Závěrem lze říci, že rozdílná úroveň analyzovaných učebnic (škol) hry zdůrazňuje potřebu zlepšení jejich obsahové i metodické kvality, aby lépe odpovídaly současným potřebám žáků a pedagogů ve výuce hry na zobcovou flétnu.

Zdroje

1. DANIEL, L., (1991). *Škola hry na sopránovou zobcovou flétnu, první díl* (přepřacované vydání). Praha: Schott Music Panton.
2. HELLBACH, D. a HELLBACH J., (2011). *BlockflötenBox 1, Band I*. Brooklyn: Acanthus.
3. KRUCHAYOVÁ, A., (2001). Vývoj slovenskej klavírnej školy v prvej polovici 20. storočia. *Slovenská hudba*, roč. 27, č. 2-3, s. 309-377. ISSN 1335-2458.
4. KVAPIL, J. a KVAPILOVÁ, E., (2003). *Flautoškola 1. Učebnice hry na sopránovou zobcovou flétnu*. Praha: WinGra s.r.o., 2003. ISMN: M-706526-02-7.
5. PILINGOVÁ, M., (2011). Didaktická vybavenosť aktuálnych učebníc dejepisu pre stredné odborné školy na Slovensku, v ČR a v Maďarsku. *MVEK, Prešov*, s. 574-583. ISBN 978-80-555-0482-7.
6. PRŮCHA, J., (1998). *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média*. Brno: Paido, 148 s. ISBN 80-85931-49-4.
7. SADKER, M. P. a SADKER, D. M., 1991. *Teachers, School and Society*. NewYork: McGraw-Hill, 480 s. ISBN 978-0077287535.
8. TUREK, I., (2010). *Didaktika*. Bratislava: Iura Edition, 600 s. ISBN 978-80-8078-322-8.